

A. N. Ostrovskij: I chytrák se spálí (Divadlo bratří Mrštíků 1972)

Aslavy I.

GRÁFOVÁ ZDENKA

narozena 31. července 1886 ve Vrbně u Loun, zemřela 22. srpna 1976 v Brně. Česká herečka. Členka Národního divadla v Brně v letech 1919 až 1933, Zemského divadla v Brně v letech 1934 až 1942 a Státního divadla v Brně 1948 až 1961.

Vyrůstala v úřednické rodině, dětství prožila v Lounech, do měšťanské školy chodila v Pelhřimově a v Příbrami. Její divadelní počátky jsou spjaty s Příbramí, s tamním klimatem, bohatou činností divadelních ochotníků i častými zájezdy kočovných společností. Po zálibě v loutkovém divadle z nejranějšího mládí, přes školní recitování dostává se k prvním krůčkům na jevišti ve studentském představení Vrchlického Pomsty Catullovy (*Akmé*). K prvnímu setkání s profesionálním divadlem dochází při příležitostném pohostinském vystoupení společnosti Elišky Zöllnerové. Zaskakuje ve hře První láska korununního prince a mezi partnery její *Káti* je i Václav Vydra. Ve společnosti Jana Hodra vystoupila už na pozvání i titulní roli Pailleronovy *Myšky*. Úspěch přinesl i rodičovské svolení k soukromému studiu herectví v Praze a Gráfová si zvolila Karla Želenského. Zde se vybroušila mluva přístř herečky, jejíž celoživotní předností pak bylo, že nikdy nepodléhala nedbalosti v jevištní řeči. Hluboce na mládou adeptku zapůsobila Hana Kvapilová a nesmazatelně ovlivnila podobu rodičovo herectví.

Od roku 1907 vydala se jednadvacetiletá Zdenka Gráfová na pouť s Thespidovou károu kočovných společností. Tu první jako

principál táhl Jan Evangelista Sedláček u něhož pobyla od 15. 6. 1907 do 1. 11. 1907. Jako svou první roli si zahrála titulní roli Kvapilova *Širotky* právě v Příbrami. Nedočkavá naivka vystřídalala řadu kočovných scén. U Josefa Tuttra (1. 11. 1907 až 15. 7. 1908) se poprvé dostává k úkolu vyjádřit složitý ženský charakter, což se později stane hlavní doménou jejího herectví. Hebelova *Judita* je prvním uceleným výkonem mladistvého talentu, který ocenila i kritika. U společnosti Františka Lešanského (1. 8. 1906 až 1. 6. 1909) dostala Gráfová příležitost k rychlému růstu ponejvíce v oboru mladodramatickém. Než zakotvila u stálé pražské scény, vrátila se ještě ke společnosti J. A. Sedláčka, aby se tu stala přední herečkou (15. 7. 1909 až 15. 7. 1912). Její repertoár se rozšířil nejen o role módních novinek, ale především o hrdinky Shakespearovy — *Blaženu*, *Porcii* a *Desdemonu*, jímž mužský protějšek vytvářel hostující Eduard Vojan. Zde také zahájila dlouhou řadu svých hrdinek psychologického ponoru Ibsenovou *Heddou Gablerovou* (1912). U východočeské společnosti Antoše J. Frýdy (1. 8. 1912 až 1. 7. 1913) hrála *Maryšu* a opět s Vojanovým partnerstvím *Porcii* a Ibsenovu *Hildu* ze Stavitele Solnesse.

Od července 1913 byla Zdenka Gráfová ve svém prvním stálém angažmá v Lidovém divadle Uránie, kde působila plných šest let. Zprvu se vedle oblíbené Antonie Košnerové velmi pomalu prosazovala a teprve nástup ředitele Václava Štecha v sezóně 1914/15 a pak odchod Košnerové uvolnily cestu, aby se s Milou Pačovou dělila o přední místo v souboru. Třebaže zde hrála Gráfová s úspěchem také postavy lidové (*Eva* z *Gazdiny roby*, *Anna* z *Jiráskova Otce*) a byla oblíbena z dětských představení v pohádkových bytostech (*Popelka*, *Sněhurka*, *Šipková Růženka* aj.) přece se nejvýrazněji zapsala ve dvou postavách světového repertoáru. Její *Desdemona* a *Margueritta Gauthierová* jsou současníky považovány za mimořádně působivé kreace, vypracované v symbolice hluboké citovosti s nevšední inteligencí, výjimečné v kontextu českého herectví. Přesto však talent Gráfová nebyl v Uránii v plné míře využit a herečka se snažila uplatňovat i v sérii pohostinských představení Sedláčkovy společnosti (11 představení na jaře 1919 m). *Táňa* z *Gorkého Měšťáků*, *Ofélie*, *Roxana*, *Alaine* z *Revoluční svatby* S. Michaelise aj.).

Do Brna přišla Gráfová začátkem sezóny 1919/20 jako malá třiatřicetiletá herečka. Přivedl ji do Brna Otto Čermákem Václav Štech, který v Uránii zaměnil za řediteloványho Národního divadla. Vystoupila poprvé 26. 8. 1919 v čs. premiéře hry *Ten*, který dostává polický ziskala nezastupitelné místo v souboru s její precizní schopností hrát jak hry komerční, tak i hrdinky komplikované psychologických po-

loh moderního ženství. Toho využíval J. Mahen v cyklu komorních her v Redutě, kde v sezóně 1919/20 svěřil Gráfově *Mínu* v Hilbertově Vině, *Markétu* ve Fannině první hře od G. B. Shawa, *Reginu* z Curelova Tance před zrcadlem, *Shawe* z Björnsonovy *Rukavičky*, *Julii* z Heibergova *Balkonu*. Když k tomu přistoupily úlohy *Ellida Wanglová* z Ibsenovy *Paní z námoří*, *Tamara* z Hamsunovy stejnojmenné hry a některé další role, byl nástup nové herečky skutečně impozantní. Od svých prvních kroků na brněnském jevišti našla zde také věrného kritického sledovatele v Karlu Elgartu Sokolovi, který zanechal z této doby řadu velmi sugestivních popisů jejich hereckých postav. Období sezón 1919/20 až 1932/33 patří k nejplodnějším etapám hereckého umění Zdeňky Gráfové. Za necelých čtrnáct roků odehrála zde na 150 rolí většinou trpících hrdinek převážně moderního, ale i klasického repertoáru, rozehrávající především psychologickou komplikovanost ženské duše, v čemž byla následovnicí psychologického realismu Hany Kvapilové. Gráfová vynikala především ve studijních postav Ibsenových. Díky své štíhlé postavě i neobyčejně svěžímu zjevu, mohla postihnout rozpětí od čtrnáctileté *Hedvičky* z *Divoké kachny* (1923), přes *Solveigu* (1928) k *Elvstedové* z Hedy Gablerové (1927), k *Makrině* z Císaře a Galilejského až po *Ellidu Wanglovou* (1919) a největší svůj úspěch této etapy *Agnes* z *Branda* (1928). Smysl pro postižení nejméně zřejmých záležitostí ženského nitra propůjčila Gráfová i postavám z ruského repertoáru *Nataše* z *Uražených a ponížených* (1931), *Líze* z *Živé mrtvolky* (1928) a především Čechovově *Máše* (1925) velice oceňované diváky i kritikou. Stejně tak to byly i postavy dramatiky Čapkovy v neuvěřitelném rozpětí od naivní *Mimi* (1920) přes motýlicí *Clythii* (1922, 1927), *Helenu* v *RUR* (1927) k *ženě Alter Egově* (1927) a k *Emilii Marty* (1922). Svě zkušeností zúročila ve stále se prohlubující interpretaci *Desdemony* (1922) a dalších postav Shakespearových — *Hermiony* ze *Zimní pohádky*, *Rosalindy* z *jak se vám líbí*, s níž vystupovala na Hilarovo pozvání v Národním divadle v Praze 27. 1. 1924, *Rosaliny* z *Marné lásky snahy* (1922) *Violy* z *Večera tříkrálového* (1926) aj. Stejně tak uplatňovala své herecké, virtuózní zvládnutí hlasu, přirozenou noblesu a eleganci v dlouhé řadě her konverzačních a salonních, které přebírala brněnská dramaturgie z Prahy, a rozšiřovala svůj okruh i o role z podsvětí, vyjevující s psychologickou jistotou nejen jejich vnitřní vášně a běs, ale i bídu na níž byla vinna společnost. Bylo jasné, že tu dozrál osobitý a jedinečný zjev českého divadla. Nemě se co divit, že se Zdeňka Gráfová rozhodla na jaře 1933 odejít do Prahy, kde na Vinohradech působil její manžel, režisér Bohuš Stejskal. Tento krok jí štěstí nepřinesl. Zasloužené místo v Národním divadle nedostala, životní svazek se po

Jako *Dulcinea* ve hře Viktora Dyka *Zmoudření dona Quijota* (Zemské divadlo v Brně, 1937)

desetiletém trvání rozpadl a zbývala pohostinská činnost v Plzni, Hradci Králové a při filmování.

V roce 1934 volí Gráfová návrat do Brna. Zahájila zde novou tvůrčí periodu násilně přerванou v roce 1942. Herečka se krátce před svou padesátkou definitivně rozloučila s dívčími postavami, aby na dlouhou dobu se staly její doménou téměř výhradně ženy středního věku. Jsou to trpící matky i ženy kruté pronásledované životem, zápasící i prohrávající. Jde nejen o *Alžbětu* z legendárního Skřivanova *Richarda III* (1940), *Gertrudu* z *Hamleta* (1936), *Iokasté*, matku a ženu Sofoklova *Oidipa* (1937), *Lady Milfordovou* z *Úkladů a lásky* (1937), *Dulcineu* z Dykova *Zmoudření* (1938), o sugestivně podanou *Donu Annu Luisu* z Pirandellovy hry *Život*, který jsem ti dala, nebo *Milenu Matušovou* v Hilbertově *O boha*, ale i o současné typy z her slovanského repertoáru i sovětské dramaturgie jako *paní Zoe* z *Bulgakovovy* hry *Byt paní Zoe* (1935), *Věra Nikolajevna* z *Afinogenovovy* hry *Kde vlaky nestaví* (1936), atd. Zmenšuje-li se počet rolí v této osmileté etapě k počtu něco přes šedesát, neznamená to, že by intenzita hereččiny práce poklesla. Gráfová našla své místo v řadách levicových umělců udávajících umělecký i politický profil toho nejlepšího, co se v Zemském divadle té doby dalo. V roce 1942 opouští s ostatními divadlo a věnuje se svému pedagogickému poslání na divadelním oddělení St. konzervatoře v Brně, které vykonávala od r. 1926 do r. 1948.

Je s podivem, že divadlo v osvobozené vlasti rezignovalo na umělecké kvality Zdeňky Gráfové a herečka nebyla angažována do

Zdeňka Gráfová na fotografii Zdeňka Minaříka z roku 1932

nově vytvořeného souboru činohry Zemského divadla. Tlak kritiky i uměleckých kruhů donutil vedení divadla poskytnout možnost pohostinskému vystupování. V této době herečka překročivší už šedesátku stále ještě neměla v repertoáru stařeny a babičky, neboť svým zjevem a především hlasem, byla ještě v plné životní síle. Po Wildeově Bezvýznamné ženě (1946) vrátila se k prohloubené podobě dávné své *Sophie* z Rollandovy Hry o lásce a v Černém mlenci V. Renče dominovala jako *královna Barbora* způsobem jedinečným, znamenající vrchol této etapy jejího herectví.

Teprve po Únoru 1948 byla Zdeňka Gráfová povolána do svazku brněnské činohry a působila zde dvanáct sezón, od svého dvaadesátého až do čtyřiasedmdesátého roku. Zivárňovala zde role nejen dramatických stařen a babiček, ale ještě i půvabných paní jako *Raněvská* z Višňového sadu (1952), a svůj svazek s činohrou St. divadla ukončila představením Radúze a Mahuleny, kde se 28. 1. 1961 rozloučila postavou *Nyoly*. Na jeviště se pak ještě čas od času vracela, jak jí to umožňoval její někdejší žák, ředitel Divadla bratří Mrštíků, Milan Pásek (*Stařenka* v Maryši 1967, *Jevdokina* z Hoře z rozumu, 1970). Na JAMU pedagogicky působila od r. 1948 do r. 1960. Přestože natočila vlastně jen dva filmy, s Vančurou r. 1933 Na sluneční straně *Rezková*, a r. 1937 Filosofickou historií jako *Roubínková*, natočili filmaři zdařilý herecký medailon, kde je mnoho z jejího herectví zachováno.

V r. 1929 dostala Z. Gráfová společně s I. Vojtou a M. Pačovou státní cenu pro umění v oboru herectví, r. 1953 Cenu osvobození města Brna, 25. září 1953 byl jí udělen Řád práce, 12. prosince 1954 byla jmenována zasloužilou umělkyní.

Zdeňka Gráfová patří k předním postavám českého herectví. Její figurační tvárnost byla značně rozlehla, třebaže se jí vymykaly postavy ryze komické i typy prostých lidových žen. Velice jemná, kultivovaná, vnitřně noblesní a velice skromná herečka byla svou podstatou silně dramatickým typem, který třebaže obsáhl i rovinu půvabných dívčích naivek, bytostně inklinoval, zvláště v první etapě brněnského působení, k psychologicky komplikovaným ženským charakterům především dramatiky Ibsenovy, Strindbergovy, ale i Čapkovy, Hilbertovy. Bývá zařazována v etapě svého zralého herectví do středu své generace mezi heroinu žulové tvrdosti Leopoldu Dostalovou, od níž se odlišovala měkčími a lyričtější tóny a Annu Sedláčkovou, s níž měla společnou vnitřní eleganci a mistrovství jevištní konverzace a od jejíž křehkosti jí odlišovala oduševnělá lyričnost.

Literatura: Herectví Z. Gráfové byla věnována poměrně rozsáhlá pozornost. Shrnující monografií jako dipl. práci vypracovala r. 1961 Jitka Ježková na fil. fak. ÚJEP; dále P. Fránkl, Zdeňka Gráfová, nárys hereckého profilu, Index V. 1933, str. 58; I. Lišutin Interpretka moderního ženství, Divadelní zápisník I, 1945/46; D. Jeřábek, Herecká osobnost Zdeňky Gráfové, Divadlo I. 1949; J. B. Svrček, Cesta herečky k pravdě, Divadlo 3. 1952; Z. Srna, Návraty Zdeňky Gráfové, Program r. XLIII, 1972, č. 5, str. 16 a j.

ZS

Zdeňka Gráfová v roce 1925

